

UGRAI JÁNOS

Szoknyák, versek, viszályok

Egy lelkész kétszeres rangvesztése

Bevezetés

A 18–19. század fordulóján közel két évtizedig szolgált öt gyülekezetet a Tiszáninneni Református Egyházkerület lelkésze, Csenkeszfai Poóts András. A neki tulajdonított, a papi tevékenységgel összeegyeztethetetlen szokásai, habitusa mindenhol nagy felháborodást váltottak ki, ami miatt a gyülekezeteket megosztva, botrányos módon hagyta el aktuális községét. Végül az 1800-as évek elején távozott a lelkészi kötelékből, sőt felekezetéből is. Pályája mégsem nevezhető rövidnek: számos meghökkentő vétsége és az ellene valló tanúk dacára sokáig szerencsésen került ki a konfliktusokból. Botrányainak sora több szempontból is érdekes. Egyrészt figyelemreméltó személyes sorsa, hiszen forrásaink azzal a ritka lehetőséggel kecsegtetnek, hogy nyomon követhetjük valakinek egymást követően kétszer is végbement társadalmi lecsúszását, rangvesztését. Másrészt a református egyház szempontjából is tanulságos, hogy a többször megbotló, súlyos vétkek miatt elmarasztalt lelképásztor hogyan került rendre új szolgálati helyre, és mi okból siettek a segítségére akár befolyásos pártfogók is. Harmadrészt Poóts olyan erővel osztotta meg gyülekezeteit, amelynek következtében a református egyházon kívüli világi, illetve más felekezetű egyházi szereplők is szerepet kaptak a személye körüli viharok lecsendesítésében – vagy éppen gerjesztésében.

A lelkész pályája a történeti irodalom előtt nem ismeretlen. Az elsősorban Poóts irodalmi működését tanulmányozó Mitrovics Gyula a prédikátort övező botrányokról is beszámolt száz évvel ezelőtti közönségének. A későbbi híres esztétikus-neveléstudós debreceni professzor pályája legelején, tizenkilenc évesen írt Poótsról, majd néhány év múlva a prédikátor legfontosabb költeményét elemezte.¹ Ő elsősorban „az önmagával és a balvégzet megmérhetetlen hatalmával” való küzdelmet és a minden részletében megdöbbentő vádakra túlságosan kihívóan reagáló, de összességében mégiscsak méltánytalanul meggyanúsított, első felesége kicsapongását feledni nem tudó Poóts szerencsétlen sorsát hangsúlyozta. Emellett a lelkész versírő és ékesszóló tehetségéről, valamint rendre megbicsakló jóakarataról tett említést Mitrovics.² Összességében tehát egyrészt nem lépett túl a botrányok vizsgálatakor a személyes szinten: a szerencsétlen – sokszor vétkező, de mindig megbánást tanúsító – lelkész és az őt romlásba taszítók (hütlén feleség, a feleséget elcsábító szerető, a papjukat érdemtelenül bevádoló ismeretlenek) konfliktusainak a sorozataról szólt. Másrészt legalább két okból nem vett tudomást minden botrányról: részben számos, általunk fellelt iratot nem ismert. A másik ok, hogy – talán információinak hiányosságaiából

¹ Ifj. Mitrovics Gyula: *Csenkeszfai Poóts András élete*. *Protestáns Szemle*, 2. évf. (1890) 505–522.; Mitrovics Gyula: *Aeneas Sylvius „De duobus amantibus”-ának magyar átdolgozói*. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 6. évf. (1896) 13–41.

² Mitrovics: *Csenkeszfai Poóts András élete*, 509–510.

adódóan – elfogultnak tűnik Poóts irányába: akkor is igyekszik menteni a lelkipásztort, amikor számára is nyilvánvaló hőse jellemhibája. (Például kissé megengedő Poótscsal szemben, amikor arról ír, hogy a lelkész rövid munkanélkülisége idején többször is felajánlotta Esterházy Károly gróf egri püspöknek, hogy katolizál, ha az egri püspök közbenjár az érdekében, és szerez neki a földesúrnál legalább egy gazdatiszti állást.³) Ugyanakkor megjegyezzük, hogy néhány évvel későbbi műelemzésében már Mitrovics is szigorúbb hőseivel szemben. Bár új, érdemi információt nem közöl Poóts életéről, a korábban leírtak közül inkább a lelkészre rossz fényt vetőket emeli ki, s ezúttal kevésbé igyekszik menteni a felelősség alól.⁴

Az alábbiakban előbb új források bevonásával igyekszünk kiegészíteni a Mitrovics által ismertetett botránysorozatot, majd Poóts sajátos pályafutását próbáljuk értelmezni nemcsak a személyek, hanem az egyházközségek, egyházmegyék és az egyházkerület szintjén is. Mindezek alapján várhatóan a száz évvel ezelőttől eltérő választ kell keresnünk arra a kérdésre, hogy minek köszönhette a megújuló bizalmat a „szoknyák, versek és vizsályok papja”, Csenkeszfai Poóts András.

Felkészülés és pályakezdés

Csenkeszfai Poóts András születésének és halálának dátuma is kétséges. Születési évéről Mitrovics bizonytalanul nyilatkozik: 1740–1747 között született szintén lelkipásztor apja akkori szolgálati helyén, a Borsod megyei Edelényben. A pontosabb meghatározást szerinte az teszi lehetetlenné, hogy az edelényi tűzvész elpusztította az anyakönyvi iratokat. Mivel a precízen vezetett tiszánánai iratok között nem találta meg Poóts anyakönyvét, Mitrovics számára egyértelmű volt, hogy még Edelényben, s nem pedig apja későbbi helyén, Tiszánánán születhetett a későbbi prédikátor.⁵ Azonban két adat is kételyeinket erősíti, s arra utal, hogy Poóts Tiszánánán látta meg a napvilágot. Egyrészt egy 1786 elején született levélben a Poótsot az egyházkerület vezetésének bepanaszoló nánai hívek türelmetlenségüknek adnak hangot, mondván a lelkész hiába ígérte, hogy „30 esztendő vagyok, Kristus Urunk is harminc esztendő korában szenteltetett meg, azután fogott a tanításhoz, én is ezután megmutatom, hogy jó papja leszek kigyelmeiteknek.”⁶ Másrészt Mitrovics egy másik, általunk is megerősíthető adata szintén a későbbi születést valószínűsíti: Poóts ugyanis 1765-ben lett tógátus, azaz a Sárospataki Református Kollégium teológus hallgatója, ennek nyomai máig megmaradtak.⁷ E két adat együttesen kizárja az 1747 előtti, s kétségessé teszi az 1747. évi születést is. Poóts ugyanis 1776-tól szolgált apja segédlelkészeként Tiszánánán, s apja halála után, 1777-ben lett a gyülekezet lelkipásztora – előtte alkalma sem nyílt megígérni a híveknek, hogy megjavul. Elvileg előfordulhatott ugyan, hogy közvetlenül lelkésszé

³ Mitrovics: *Csenkeszfai Poóts András élete*, 516–517.

⁴ Mitrovics: *Aeneas Sylvius*, 21–22.

⁵ Mitrovics: *Csenkeszfai Poóts András élete*, 505. Szinnyei József munkájában meglepően hosszan olvashatunk Poóts életéről, de az életrajzi lexikon mindössze ismétli Mitrovics információit, hozzá képest semmilyen további érdemleges adattal nem szolgál. Ezért a továbbiakban Szinnyei munkáját nem idézzük. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. X. kötet. Budapest, 1905. 1424–1429. hasáb.

⁶ A Tiszáninneni Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban: TREKL.) A. XXI. 7677.

⁷ Hőrsik Richárd: *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777*. Sárospatak, 1998. 289. (Eszert 1765-ben az érdemrangsorban Szalai Péter mögött a második helyet foglalta el Poóts András. Mitrovics azt állítja, hogy e kiváló helyet mindvégig megőrizte, ezt azonban egyelőre nem tudjuk ellenőrizni.)

választása előtt, tehát már 1777-ben hitet kellett tennie a méltóságjelzelebb viselkedésre, de ezt több szempont is kétségessé teszi. Egyrészt nehezen hihető, hogy a nániaiak pusztán néhai apjára tekintettel megelégedtek volna egy rendezetlen életű lelkésszel. Másrészt az is kétséges, hogy az 1777. évi lelkészválasztás körüli esetleges huzavonának ne maradt volna fenn valamilyen írásos nyoma; illetve hogy a nániaiak majd' kilenc évig vártak volna a megjavulni csak nem akaró, fogadalmát megszegő lelkész bepanaszolásával. Ráadásul a minden jel szerint tanulmányaiban gyorsan és eredményesen haladó, az akadémiai képzés idején is végig eminens Poóts András az akkori rend szerint 14–15 évesen kerülhetett be a tógátusok közé.⁸

Mindezek alapján – pontos adatok és perdöntő bizonyíték hiányában – úgy tűnik, 1750 körül, már Tiszanánán született ifjabb Poóts András. Az 1748-tól itt szolgáló apja nagy tudományú, példás életű személy hírében állt, aki közmegebecsülésnek örvendett, fontos egyházmegyei tisztségeket (tanácsstag, jegyző) töltött be. Nagy gonddal nevelte gyermekeit, nemcsak fiát, hanem Julianna nevű leányát is. Így az elemi ismereteket az atyai házban sajátíthatta el András, ezt követően pedig azonnal – tehát a kétes, bizonytalan minőségű partikulákat, alacsonyabb rangú iskolákat kihagyva – a pataki kollégiumba mehetett tanulni. Mitrovics szerint különösen görög nyelvi tanulmányaiban tűnt ki a többiek közül. Érdemeit az iskola előjárói is elismerték, hiszen miután teológiai stúdiumainak végeztével nem juthatott ki rögtön peregrinációra, két évig osztálytanítóként, *publicus praeceptor*ként foglalkoztatták egykori növendéküket. A Heves vármegyei hivatalok késlekedése miatt végül csak 1774-ben indulhatott külföldi tanulmányútra. Egyelőre nem tudjuk, hogy mely egyetemeket, akadémiaikat látogatta a következőkben, csak az tűnik biztosnak, hogy 1776-ban tért haza, és rögtön betegeskedő apja mellé rendelték segédlelkésznek.⁹

Ez az év azért is kiemelkedően fontos volt a számára, mert ekkor vette feleségül a ragyogó szépségűnek mondott Miskolczi Zsuzsannát. Az ifjú asszony szintén jeles lelkészcsaládból származott, apja Miskolczi Bodnár Mihály a zempléni egyházmegyében, Tiszalúcon szolgált.¹⁰ A Miskolczi Bodnár-familia elismertségére s nem utolsósorban erős érdekérvényesítő képességére utal az a tény, hogy Tiszalúcon nem kevesebb, mint nyolcvanhat éven át szolgáltak a család egyenes ági leszármazottai. Már Poóts újdonsült apósa is apja helyére került a Hernád partjára, s a halála után – szintén Mihály keresztnévű – fia vehette át a gyülekezetet. Ifjabb Miskolczi Bodnár Mihály 47 évi szolgálat után Lúcon halt meg, s őt 21 év erejéig József fia követte a prédikatori szószéken.¹¹ A lelkészi mobilitás ilyen mértékű hiánya egészen kivételesnek számított a korszakban, még a nem perlekedő, fizetésükkel sem elégedetlenkedő, nyugodt vérmérsékletű lelkészek is átlagosan tizenöt-tizenennyolc év után új szolgálati helyre költöztek. További, részletes elemzést igényel ugyan, de szinte bizonyos,

⁸ PhD-disszertációmban – igaz, néhány évtizeddel későbbi korra vonatkozóan – részletesen vizsgáltuk az akadémiai képzést kezdők átlagéletkorát. Eszerint a teológiai fakultásra belépők közül 1816-ban a legtöbben 16–17 évesek voltak, de a 14–15 éves elsőéves hallgató sem számított ritkaságnak. Ugrai János: Önállóság és kiszolgáltatottság. A Sárospataki Református Kollégium működése, 1793–1830. Kézirat, Debrecen, 2004. (A disszertáció hamarosan megjelenik a L'Harmattan Kiadó gondozásában.) Poóts gyors iskolai előrehaladása (csak a pataki kollégiumban tanult, előtte partikulában nem vesztegette az idejét) egymagában is magyarázat lehet a 14–15 éves kori kezdésre, ráadásul az 1760-as években még legalább két évvel rövidebb volt a kollégiumban a gimnáziumi képzés, így a 14–15 éves kori főiskolai kezdés lényegesen gyakoribb lehetett, mint fél évszázaddal később.

⁹ Mitrovics: *Csenkeszfai Poóts András élete*, 506–509.

¹⁰ TREKL. A. XXIV. 8866.

¹¹ TREKL. D. CXXXI. 74.207.

hogy ezt a mozdulatlanságot nemcsak a család lelkésztagjainak a gyülekezettel való felhőtlen kapcsolata, hanem a család anyagi, netán helyi hatalmi pozíciói is konzerválták. Ez egy-szersmind – legalább hipotetikusan – valószínűsíti Poóts felesége családjának tekintélyét, az egyházkerületben is érvényesülő súlyát.¹² S ez hamarosan nem lehetett közömbös Poóts András számára sem. Poóts és Miskolczi Zsuzsanna frigyét ugyanis Mitrovics így értékeli: „E lépésétől kezdődik Poóts életének hányattatása, örök vívódása önmagával és a balvégzet megmérhetetlen hatalma ellen ...”¹³ A következő esztendőben egyébként meghalt idősebb Poóts András, és fia a falu rendes lekipásztorává vált. (Ez az a pont, ahol a gyülekezet könnyű szívvel megeléghetne volna segédlelkészüik fegyelmetlenségeit, és alkalmazása helyett mást hívhattak volna meg a parókiára, ha valóban ekkorra esett volna Poóts ígéret-tétele.)

Tiszanánát Mitrovics kifejezetten virágzó, gazdag jövedelmű gyülekezetként jellemzi, ahol az idősebbik Poótsnak jobb sora volt, mint előző szolgálati helyén, Edelényben.¹⁴ Az

¹² A református gyülekezeteknek bizonyos korlátok között joguk volt lelkészüktől megválni, illetve új lelkészt választani. Ennek a jognak a gyakorlását évente adott időszakban érvényesíthették. A szakítás leggyakoribb okai között a lelkész részéről a gyülekezet által biztosított elégtelen juttatásokat; a gyülekezet részéről pedig a lelkész hanyagságát és fegyelmetlenségét jelölték meg. Mindkét fél részéről rendszeresen előfordult a gyülekezetben kiobbant viszálykodásra vagy egyes presbiteri tagokkal való összekülönbözésre hivatkozás s a másik fél hibáztatása. További oka lehetett a lelkész elküldésének egy másik kiszemelt jelölt pozícióba juttatása. Ilyenkor vagy mondvascinált ürügyeket kreáltak a hívek prédikátoruk ellen, vagy nyíltan bevallották motivációjukat. Ugyanakkor az úgynevezett helyosztó gyűlések döntései gyakran a gyülekezetek kívánságaival ellentétesek voltak: arra is találtunk példát, hogy az egyházközség határozott kívánsága ellenére a faluban hagyták a kifogásolt lelkészt; de arra is, hogy máshová rendelték a szeretett lekipásztort; vagy a meghívott prédikátort nem az előre egyeztetett helyre küldték. A sokféle szereplő (lelkész, presbiter, gyülekezet világi gondnoka, egyszerű hívek, másik gyülekezet hívei és vezetői, egyházmegyei és egyházkerületi vezetők) miatt gyakorlatilag megszámlálhatatlanul sokféle variáció létezett a lelkészi szolgálati helyek feltöltésére, elosztására. Ezek közül a legritkább esetben fordult elő, hogy megszakítás nélkül majd' egy évszázadon keresztül ugyanazon család öröközhette utódaira ugyanazt a lelkészi tisztséget. Ilyen kivételes eset mindenképpen indokoltá teszi a részletes – e tanulmány kereteit meghaladó – elemzést. A református papmarasztás, -küldés alapelveiről, illetve említésre méltó példáiról két jól használható feldolgozás áll rendelkezésünkre. Mindkettő a Tiszáninnen E gyházkerületől némileg eltérő gyakorlatot folytató Tiszántúli Egyházkerületre vonatkozik: Barcsa János: *A tiszántúli református egyházkerület történelme*. II. kötet, 1711–1822. Debrecen, 1908. 133–139.; Rác István: *Protestáns patronátus*. Debrecen, 1997. 95–105. Ám ezek az értékes általános ismeretek nem mentesítik a kutatót az egész probléma beható tanulmányozásától, az egyes papmarasztási és -küldési esetek tipizálásától és tanulságainak levonásától.

¹³ Mitrovics: *Csenkeszfai Poóts András élete*, 509.

¹⁴ Ahhoz, hogy egy-egy lelkész szolgálati helyének a megváltozását megfelelően értékelni tudjunk, és eldönthessük, hogy a változás szakmai – anyagi előrelépést jelentett-e a számára, számos módszertani nehézséget kell legyőznünk. Ismernünk kellene az előző és az új gyülekezet lélekszámát, egyházi értelemben vett fegyelmettségét, elszántságát (tehát adakozási hajlandóságát) és a lakók anyagi erejét, valamint a parókiális földek nagyságát, jövedelmezőségét. Az ezeken alapuló lelkészi jövedelmek összehasonlítása ráadásul a természetbeni juttatások nagy aránya miatt további orvoslандó problémát jelent. Ezen kívül az sem elhanyagolható szempont, hogy a falu felekezetiig mennyire homogén, illetve a település földesura mennyire támogatja vagy akadályozza a reformátusok életét. Ezeknek a szempontoknak a figyelembevételéhez nincs egységes, minden gyülekezetre kiterjedő forrásunk, ezért ezen adatokat különböző iratokból kell összegyűjtenünk. E hosszú munkának egyelőre még az elején járunk, s közvetlen bizonyítékok hiányában csak feltételeesen tudjuk Mitrovics kijelentését megerősíteni, miszerint Tiszanána az átlagnál népesebb és jövedelmezőbb volt. A lelkész mellett működő falusi tanító díjlevele szerint Nána közepesen jól fizet

kétségtelen, hogy a hevesi református közösség viszonylag sok lelket számlált, s ezáltal a lelkész javadalmazása az átlagosnál nagyobb lehetett, de ennek ellenére a falu református hívei közel sem élhettek nyugalomban. Tiszanána egyházigazgatási szempontból egyfajta végvárnak számított, mivel a borsodi egyházmegyéhez tartozó település az egyházkerületi központtól meglehetősen távol, az egri katolikus püspöki székhelyhez viszont igen közel fektült. A periférikus helyzet és az erős katolikus centrumhoz közeli pozíciója már az idősebb Poóts idején is meghatározta a közösség mindennapjait. Ismerjük a lelkész 1763. évi panaszát, amelyben arról számolt be szuperintendensének, hogy a falu földesura meghagyta, költözzön ki az addigi parókiáról, és a hívek építsenek egy újat, mert a katolikus plébánosnak szüksége van a helyiségekre. Az időközben Pápa környéki birtokaira elutazott, s ezzel a reformátusoknak időt hagyó birtokos azt is kijelentette, hogy „órák múlva” a templom is követi a lelkészlak sorsát.¹⁵ Ifjabb Poóts András szolgálatának idején is újra elő-előfordultak hasonló problémák. A katolikus plébános és a helyi tisztartó közös fellépése például 1785-ben veszélyeztette a kaszálásból a lelkésznek járó szénaadag kiadását, illetve a falu kálvinista lakóinak körében erősen agitáltak az áttérés érdekében.¹⁶

Tiszanánától az egri tömlőcig

Egy olyan szolgálati helyre került tehát előbb apja segítőkjeként, majd utódjaként Poóts András, ahol a hívek különösen erős pártfogásra szorultak, s a prédikátorra a napi feladatokon túl komoly erőpróbák vártak. Néhány évi szolgálatot követően azonban egészen más ügyek vonták el energiájának nagy részét. Mitrovics adatai és forrásaink révén egyaránt 1785-re tehető, amikor Poóts személye és esetleges vétkei kerültek a figyelem középpontjába. Mitrovics szerint ekkorra vált végképp menthetetlenné a lelkész házassága, mert a világszép, de romlott erkölcsű, buja felesége félrelépett Csabai András kecskeméti matézis-professzorral, majd megszökött, és egy botrányos válóper keretében minden kapcsolatot megszakított szerencsétlen férjével.¹⁷

Az általunk fellelt első iratok szintén 1785-ből valók, ám egészen más értelemben szólnak Poóts Andrásról. Márciusban egyházmegyei vizsgálat folyt Szathmári Paksi Ábrahám borsodi esperes vezetésével Tiszanánán a lelkész személyéről, aki ellen több asszony is vallomást tett. Négyen vallottak arról, hogy a prédikátor elcsábította őket vagy erőszakoskodott velük. A harmincéves Somodi Sámuelné Gál Mária még viszonylag ártalmatlan történetről számolt be. Őt a lelkész a kertjébe hívatta, mondván, meg akar ismerkedni vele, mire ő azzal utasította el a meghívást, hogy aki vele akar ismerkedni, az menjen be az ő házába. A huszonnégy éves Szanyiszló Andrásné Fejir Erzsébet viszont már tettlegességig fajuló incidenst mondott el. Őt Poóts a már megtervezett leánykérés előtt kicsalta a pitvarba, ahol szeméremtestét a lány kezébe tuszkolva kényszerítette sokáig a tisztátalan közösülésre, „hadd én legyek úgymond az első”. A szintén 24 éves Oláh Györgyné Juhász Judit,

---

helység lehetett az 1770–1780-as években. Dienes Dénes (szerk.): *Megkívántatik a rectorban, hogy légyen kevelység nélkül való ...* A Sárospataki Református Kollégium partikulái 1773–1826. Sárospatak, 2001. 26.

¹⁵ TREKL. A. XI. 3276.

¹⁶ TREKL. A. XXI. 7541–7542, A. XXI. 7544, A. XXI. 7562.

¹⁷ Mitrovics: *Csenkeszfai Poóts András élete*, 509–514. Mitrovics az eset leírásakor egy magángyűjteményben lévő kéziratra hivatkozik, amelyet nem találtunk meg. Édes Albert műfordító kéziratáról van szó, amely Mitrovics írásának keletkezésekor Édes Ábrahám birtokában volt. Az Édes-család iratait a Sárospataki Református Kollégium Levéltárában őrzik, de a viszonylag szerény terjedelmű anyag nem tartalmazza a kérdéses forrást.

Poóts egykori szolgálója pedig ugyancsak pironkodva árulta el, hogy a tiszteletes a szeméremtestét előbb a kezébe nyomta, majd „sokszori kényszerítése után csakugyan levette lábáról és vele közösködött”. További két tanú másokat érintő, általuk évekkal korábban hallott sérelmekről tudósította a bizottságot. A tractuális előjárók azzal a sajátos indokkal fejezik be a kihallgatási jegyzőkönyvet, hogy azért nem folytatták tovább az „*inquisitiót*”, mert a mintegy ötven helybeli panasz meghallgatásának „holnap se lenne vége”. A jegyzőkönyv azonban nemcsak sérelmeket tartalmaz. Az oskolamester, az átányi leányiskola tanítója, aki öt hónapig élt Poóts házánál, Poóts közvetlen szomszédja és további tizenöt tanú – mindannyian férfiak – a prédikátor ártatlansága mellett tett bizonyosságot.¹⁸ A többek által azonosan előadott vádak az egyházmegyei deputáció április végén megalapozatlannak találta, a Poóts ellen vallókat pedig vádlóknak titulálta. Felszólította továbbá az eklézsiát, hogy tekintse Poóts Andrást rendes lelkészének, s „izgágaságot ne csináljanak”.¹⁹

A döntés azonban nem csillapította le a kedélyeket. Már augusztusban utasította Szalay Sámuel szuperintendens a jegyzőkönyvet vezető Szathmári Paksi Ábrahámot, hogy olyan körültekintő vizsgálatot folytasson, amely mindenkit méltó bánásmódban részesít.²⁰ 1786 januárjában pedig a nánai hívek előjárói levélben panaszolták be prédikátorukat a szuperintendens előtt: már az egész országban híre ment Poóts gyalázatoságának, „fajtalan életével lelkük hóhérvá” vált. Többszöri fogadkozása ellenére sem változott meg, s a közöség ebbéli csalódása oly nagy, hogy most már azt sem bánják, ha sohasem lesz papjuk. A levél végén leszögezik, ha nem intézkednek, soha többé nem folyamodnak Miskolcra dolguk orvoslásáért.²¹ A hívek deklarációjával együtt érkezett meg az egyházkerületi vezetéshez Poóts feleségének, Miskolczi Zsuzsannának a levele is. Az asszony szintén kifejtette, a pap megjavulására semmi remény, a felmentő ítélet után csak bátrabb lett, s őt is és közös lányukat is „örökös és eltörülhetetlen gyalázattal” fenyegeti. Az is a tudomására jutott, hogy férje, amikor az elmúlt év végén a közeli Átány lelkészét helyettesítette, fondorlatosan úgy intézte, hogy kettesben maradjon az ottani prédikátor feleségével, akivel szintén erőszakoskodott – egész éjszaka igyekezett rávetni magát a nőre. Bár az érintett, Szívós Jánosné elmondása szerint „a dolgát ugyan vélem el nem végezhette, de az férfiúi magot reám két ízben is kibocsájtotta, mint egy folyatós bika”. Az esetnek melleleg volt egy tanúja is, a gazdaasszony ugyanis hol az ajtóban hallgatózott, hol pedig az ablakban kukucskált a dulakodás idején. A felháborodott Poótsné azt is hangsúlyozta, hogy ez már közel sem az első eset, nyolc éve nem lehet megfékezni az urát. Mindezek alapján panasz végén kérvényezte, hogy a szuperintendens szentesítse válási igényét.²² Természetesen Poóts romlottságát hangsúlyozta a feleség által érintett Csabai András is. A „Poóts András szüleinek keserősége” és az „Igy kellett volna Poóts Andrásnak szóllani” című, 1786-ban Sárospatakon kelt verseiben egyértelműen a lelkész „rútságával, búja veszettségével” magyarázza a botrányokat és Miskolci Zsuzsanna sorsát, s szerinte csak Poóts tehet arról, hogy „mocskos hírelvé van e világ tele”.²³

Mitrovics a hűtlen feleség rovására írja, hogy mindezeket követően Poóts András olyan botrányt robbantott ki, amelynek világi hatóság közbelépése vetett véget. A „felborult lelki

¹⁸ TREKL. A. XXI. 7522.

¹⁹ TREKL. A. XXI. 7543.

²⁰ TREKL. A. XXI. 7591.

²¹ TREKL. A. XXI. 7677.

²² TREKL. A. XXI. 7680.

²³ Csabai András Poótsról szóló versei kéziratos formában fellelhetők az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárban (a továbbiakban: OSZK Kt.): Quart. Hung. 1089. ff. 50–55.

egyensúlyú” prédikátor ugyanis feltörte a gyülekezet ládáját, és kiszórta az utcára az úrvacsorai szent edényeket. Ezért – közel egyéves vármegyei vizsgálatot követően – hat hónapi börtönbüntetést kapott, amelyet az egri megyei tömlöcben töltött le 1786-ban.²⁴

A hányattatás éve

Poóts András börtönben ülve alkotta meg legmaradandóbb irodalmi művét, azt, amely „talán egyedüli bizonyítéka költői képességének”.²⁵ Neje hűtlensége és saját kálváriája miatt úgy tombolta ki magát, hogy Aeneas népszerű szerelmi regényét szabadon, még a szerkezetét is megváltoztatva, verses formában ültette át magyar nyelvre – gyakran kifejezetten szabadosan utalva felesége csalárdságára.²⁶ Tanulmányunknak nem tárgya Poóts alkotásainak irodalomtörténeti elemzése, de kiemeljük, hogy a szerzővel alapjában rokonszenvező Mitrovics valódi kritikát fogalmaz meg a nagy költői erejű, de túlságosan csapongó, nemcsak az eredeti szövegtől, hanem a tárgytól is fékezhetetlenül eltérő lelkész aránytalan, ellentmondásos művéről. Sőt azt a tanulságot vonja le, hogy a görögül kiválóan tudó Poóts valójában távol állt a klasszikus kor gondolkodásától, kifejezései, képei, jellembrázolásai alapján sokkal inkább sorolható a népies verselők sorába, mint az eredeti tehetségű műfordítók közé – olyannyira, hogy helyenként határozottan utánozza nagy példaképét, Gyöngyösi Istvánt.²⁷ Akár Poóts egész életére is jellemző Mitrovics végső, csak a műre vonatkozó jellemzése: „A szépet a részletekben keresi s nem a részek összhangjában.”²⁸

Poóts András még 1786 folyamán eltanácsolták Tiszanánáról. Ám ebbe nem nyugodott bele, s az őt támogató hívek segítségével hosszabb békétlenséget gerjesztett a faluban. Erre reagálva 1786 karácsonya előtt újabb deputációt rendelt el az esperes.²⁹ Poóts visszatérési kísérlete azonban még hónapok múltán is súlyos problémát okozott a községben: az új lelkész, az Emődről odarendelt Kováts György 1787 márciusában a szuperintendenshez, sőt Heves vármegye főispánjához is segítségül fordult. Azt állította, hogy Poóts számos helyi egyháztag támogatását bírva vissza akarja szerezni a helyét, noha ez megítélése szerint több okból is lehetetlen. Egyrészt az ispán, a földesúr, a szuperintendens és a gyülekezet tagjai egyszer már egyetértettek Poóts bűnösségében, olyannyira, hogy az egri tömlöcöt is megjárta, és mégis ő az új lelkész. Másrészt a bűnös semmiképpen sem térhet vissza egykori falujába, hiszen abban az esetben az ellenségein könnyen bosszút tudna állni. Harmadrészt Poóts jelenlegi viselkedése is alkalmatlanságát támasztja alá, hiszen nem megalázkodással, hanem állandó lármázással, „zenebonákkal” hirdeti a faluban, hogy ő a rendes pap.³⁰

²⁴ Mitrovics: *Csenkeszfai Poóts András élete*, 514. A közbotrányokozás vármegyei, közgyűlési rövid bejegyzései (tanúvallomások, döntések, fellebbezések, szabadulás stb.) az 1785. június 1. – 1786. december 21. közötti időre vonatkozóan: Heves megyei levéltár. IV. – 1/a. 43. 261, IV – 1/a. 45. 123, 163–164, 287–288, 528, 568, 641, 715–716, 762–763, 1099, 1102, 1772–1773.

²⁵ Mitrovics: *Aeneas Sylvius*, 22.

²⁶ Poóts András „Sénai Lukrécia ...” kezdetű műve egyéb versekkel együtt olvasható: *Csenkeszfai Poóts András ifjúi versei*. Pozsony, 1791.

²⁷ Mitrovics: *Aeneas Sylvius*, 34–40.

²⁸ Mitrovics: *Aeneas Sylvius*, 40. Poóts egyébként kisebb-nagyobb verseket korábban és később is írt. Még pataki diákként (1773-ban) írt halotti verset Dessewffy Tamás, bodrogkeresztúri prédikátorként 1788-ban Vajai Vay Mihály emlékére. OSZK Kt. Quart. Hung. 380. f. 1–18, illetve: OSZK Kt. Quart. Hung. 1089. ff. 58–70.

²⁹ TREKL. A. XXI. 7840.

³⁰ TREKL. A. XXII. 7923, A. XXII. 7931.

Az új prédikátorral párhuzamosan a tiszánánai egyházközség elöljárói is felléptek Poóts ellen. Azzal érveltek, hogy akkor sem viselkedett tisztességesen, amikor asszonya vele volt, most pedig ráadásul egyedül is él. Sőt, mivel az egyszerű emberek egy részét megtevesztette, pártoskodással is joggal vádolják. Visszatérése óta állandóan mulatozik, törvénytelen gyűléseken hirdeti a maga igazát, az ellenzőit szüntelenül fenyegeti és gyalázatosan szidja, álhíreket terjeszt, és nem adja át az új prédikátornak a parókiához tartozó melléképületeket és kertet. A bírák a vármegyének és a földesúrnak egyaránt elküldött leveléből az is kiderül, hogy mintegy tucatnyi hangos támogató segíti Poótsot, akik közül ő még saját kurátort is kinevezett. Így immár nemcsak a „szüzességnek, hanem a békességnek és minden jó rendtartásnak is ostora”.³¹ A kiküldött deputáció végül a panaszosoknak adott igazat: bár a bűnösnek is meg kell bocsátani, Poóts pedig az egri árestomban már megbűnhődött mindezt, de a *tractus* semmiképpen sem ismerheti őt el tagjának.³²

Minden bűne megbocsátva: a bodrogkeresztúri évek

Távozását követően Poóts András két évig hivatal nélkül élt Hejőcsabán, majd 1788-ban vagy 1789-ben a bodrogkeresztúri gyülekezet lelkésze lett. Bodrogkeresztúr – múltját, nagyságát és a hívők buzgalmét tekintve egyaránt – a zempléni egyházmegye egyik legtekintélyesebb településének számított. Bodrogkeresztúrra kerülni egy Poótsnál sokkal kevésbé ellentmondásos prédikátornak is nagy tekintélybeli és anyagi előrelépést jelentett volna.³³ Gyakorlatilag teljes megbocsátásban részesült tehát az egyház részéről. Jól jellemzi akkori megítélését, hogy a környék helvét hitvallású földesurainak egyik legfontosabbika, az ekkoriban egyházkerületi főgondnokként az egyház életében kulcsszerepet betöltő Báji Patay József 1789. decemberi levelében nemcsak azt tanúsította, hogy meggyőződött Poóts erkölcsi és szakmai rátermettségéről, hanem kifejtette, alkalmasnak tartja őt akár a sárospataki ekléziába is meghívni. Báji Patay szerint Poóts András a pataki hívek mellett a helyi kollégium ifjúságának is nagy hasznára lehetne. (A levél végére egyébként rá van vezetve a válasz, miszerint a szuperintendencia tudomásul veszi a főkurátor ajánlását, s továbbítja Sárospatakra a javaslatot. A rövid válaszban az áll, hogy már hallottak is pozitív reakciókat a patakiak részéről, de a végső döntést a helyieknek közösen kell meghozniuk.)³⁴

Poóts András Bodrogkeresztúron újra megházasodott. Második feleségének, Palóczy Zsuzsannának a személye még figyelemreméltóbb, mint a szintén lelkészcsaládból való első neje. Új asszonya révén ugyanis a legfontosabb zempléni lelkészcsaládba került be: az egyszerű már nagyot botlott Poótsnak az apósa a nagyra becsült sárospataki prédikátor, Palóczy Pál, sógora pedig a zempléni esperes, Palóczy György lett.³⁵ A bodrogkeresztúri iratok között egyelőre csak kevésbé lényeges adatokat találtunk Poóts működését illetően. Ezek közül az a levél a legfontosabb, amelyben 1793 végén, tehát Keresztúrra érkezését követően négy-öt évvel határozottan hangot ad elvagyódásának. Csendesesen nézi és „szenyvedi” az egyháztagnak anyagi jellegű csatározásait, s ezek miatt inkább elmenne Olaszliszkára papnak, ha „a sógor méltóztatik eszköz lenni benne”.³⁶ Néhány hét múlva ugyanebben az ügyben keresi meg rokonát – felettesét, mivel előző levelére nem kapott választ. Ebben a levél-

³¹ TREKL. A. XXII. 7932.

³² TREKL. A. XXII. 7954.

³³ Dienes Dénes: *Keresztúri Bíró Pál (1594?–1655)*. Sárospatak, 2001. 9–14.

³⁴ TREKL. A. XXIII. 8611. Végül nem Poótsot, hanem Igaz Sámuelét választották pataki lelkésznek.

³⁵ TREKL. A. XXIX. 10. 784, R. A. II. 5/1 247.

³⁶ TREKL. R. A. II. 5/1. 247.

ben magabiztosan kijelenti: „készebb vagyok ideig várakozásba lenni, mint valami rossz hellyel világomat megkötni: külömben is processusom, s más feltett céljaim lévén, melyek által többet reményelek holmi mismás jövedelemnél.”³⁷

Az elvágódás valódi okát illetően ismét erőteljesen különbözik Mitrovics verziója és általunk fellelt tanúvallomásokból és egyéb levelezésekből kibontakozó kép. Mitrovics szerint Bodrogkeresztúron minden csendben-rendben indult, Poóts az egyházi épületek renoválásával és a végül 1791-ben felszentelt új templom építésével foglalkozott. A már-már idilli hétköznapokat az borította fel, hogy őszintén egymásba szeretett a pap és egy zsidó lány, s a kezdeti tartózkodás után nem tudtak parancsolni szívüknek, és szerelmük beteljesedett. A Poóts iránt hálát érző keresztúriak ugyan e vétséget nem nézhették el, de az igazi okot elfedve mindössze az elhelyezését kérték, s egy év tétlenséget követően így 1796-ban újra szolgálatba állhatott.³⁸ Mitrovics történetét illetően legalább két pontban azonban kétegyeink támadnak: egyrészt a később szép számban Poóts ellen valló bodrogkeresztúri lakosok egyáltalán nem említenek fájdalmas – tragikus, igaz szerelmet. Másrészt Poóts 1793 végi saját kezű levelei önmagukban tanúsítják, hogy kapcsolata az egyháztaggokkal közel sem volt eszményi.

Már Ungváron szolgált Poóts, amikor az ottani panaszok miatt utólag ellenőrizte az egyház vezetése a bodrogkeresztúri viselt dolgairól szóló pletykákat. 1799-ben, távozását követően négy évvel derült ki, hogy a Bodrog partján eltöltött hét év során sem volt hűtlen korábbi önmagához. Második felesége, Palóczy Zsuzsanna nyolc év múltán szintén válásért folyamodott.³⁹ A válás és általában Poóts viselkedése ekkor már komoly fejtörést jelentett az egyház vezetőinek. Más ügyek mellett erre is kitért például a szuperintendensnek írott levelében Rozgonyi József, a sárospataki kollégium soros vezetője, rector-professzora. Kifejtette, hogy mindenképpen meg kellene előzni a válást, valahogy ki kellene eszközölni az újabb botrány elkerülését, s Poótsot „tekintvén talentumait, conserválni [kellene], hogy végképpen el ne veszne”.⁴⁰ A Poóts ungvári botránykeltése nyomán indított vizsgálódás során derült ki a tanúvallomásokból, hogy az ottani hívek hallottak már bodrogkeresztúri viselt dolgairól is. Ismét felbukkant a már-már szokványos vád, a gyakori paráznság és a kétes kapcsolatok sora, de ezen kívül pénzügyi fegyelmezetlenségeinek (zavaros kölcsön-szerződések, kifizetetlen tartozások, a templomra ilyen-olyan ürügyekkel beszedett pénz pontatlan elkönyvelése) is híre ment. Azt is tudták Ungváron, hogy a bodrogkeresztúri egyháztagok végső elkeseredésükben az egyházközség ládájának kulcsát is elvették a lelkésztől, elzárva ezzel az ingóságoktól és az ingatlanokra vonatkozó hivatalos dokumentumoktól.

A keresztúri ügyekben csak Poóts távozását követően, ungvári lelkész korában, nyilvánvalóan a válás indokoltságát alátámasztandó indítottak következetes vizsgálatot. Ezúttal nyolc 29–51 év közötti leány és asszony vallomása bizonyította, hogy Poóts Andrásról és sűrűn elővillanó szeméremtestétől a környékbeli hölgyeknek sehol sem lehetett nyugtuk: a lelkészlakban, az éj leple alatt az utcán vagy a temető mellett ugyanúgy előfordultak atrocitások, mint az illető nők saját lakásán, de még a templom szentsége sem fékezte a lelkipásztor buja vágyait. Többször előfordult, hogy a botrányos eseteket a prédikátor szerencsétlen felesége is látta, akire melleleg számos alkalommal tett nagy nyilvánosság előtt a mai olvasó számára is megbotránkoztatóan súlyos, becsmérő kifejezéseket. Mindezek

³⁷ TREKL. R. A. II. 5/1. 248.

³⁸ Mitrovics: *Csenkeszfai Poóts András élete*, 515–519. Melleleg erre az időre teszi Mitrovics Poóts álláskereséssel egybekapcsolt, fentebb már említett, elutasításra talált katolizálási kérelmét.

³⁹ TREKL. A. XXVIII. 10. 324.

⁴⁰ TREKL. A. XXVIII. 10. 327.

alapján a bodrogkeresztúri egyházi elöljárók ki is állították azt a bizonyáglevelet, amelyben elismerik Pálóczi Zsuzsanna szenvedéseit és emberi nagyságát, s ezzel a válás dolgában ártatlan, szenvedő félnek ismerték el.⁴¹

Az újabb lesüllyedés: egy évtized Ung vármegyében

Poóts végül hat év után hagyta el vagy kényszerült elhagyni Bodrogkeresztúrt. Ezt követően, 1796-ban ismét új egyházmegyébe, a szintén periférikus helyen fekvő, kicsiny faluba, az Ung megyei Pinkócra került. Pinkócon mindössze egyetlen évet töltött, 1797-ben már Ungvárra költözött. E nagy és gazdag településen nem élt nagy számú református hívő, ennek megfelelően nem alkottak kifejezetten erős gyülekezetet.⁴² Így egy lelkész számára nem lehetett túlságosan vonzó a város, különösen, hogy más felekezetek erős ungvári jelenléte nyilván nehezítette a mindennapi feladatok teljesítését.

Poóts itt sem bizonyult átlagos lelkésznek, s ezúttal sem csak az épp akkor zajló válás és az azzal kapcsolatos procedúra jelentett rendkívüli eseményt az életében. 1801-ben kelt Bosnyák Pál egyháztagnak a szuperintendenshez és a vármegyéhez egyaránt elküldött panasza, amelyben leírja, hogy a vele vitában álló prédikátor az egyik összeszólalkozás hevében – ráadásul a főszolgabíró és az alispán jelenlétében – őt és „zsvány pajtásait” vádolta meg a négy és a tíz esztendővel azelőtti csicseri tűzvész okozásával.⁴³ A helyi lakosokkal való további összetűzésekre utal a lelkész levélváltása az ungvári egyházi elöljárókkal, akik a bodrogkeresztúriakhoz hasonlóan 1801-ben már elzárták lelképásztoruk elől a ládát, s azt Poóts többszöri kérésére sem nyitották ki.⁴⁴ A Poóts elleni erők vezetőjének több tanú is Pálóczi Horváth György ungi algondnokot nevezte meg. Egyikőjük, Boksay András görög katolikus plébános azt is igazolta, hogy Pálóczi Pinkócon igen becsmérően szólt Poótsról.⁴⁵ A Poóts–Pálóczi konfliktust egyébként mindkét érintett elismerte egy-egy levélben. Ezúttal – tőle szokatlan módon – Poóts hátrált meg, bocsánatért és az illető jóindulatáért esedezt, amiért felindultan bizonyíthatatlan dolgokat írt az algondnokról.⁴⁶

Poóts Ungváron számottevő helyi tábor tudott maga mellé állítani. Előbb Vásárhelyi Pap József erdömester írt a védelmében – egy erdömestertől elképzelhetetlen szabatossággal – kérvényt, amelyben a szuperintendenst és a főgondnokot egyaránt arról tudósítja, hogy Poóts ártatlanul szenved a gyülekezet négy-öt tehetős tagjának zsarnokságától, akik helyekről toborozzák a lelkész elleni tanúkat annak érdekében, hogy megszerezzék a pap által használt szőlőt. Vásárhelyi kifejti, nem akar a lelkész prókátora lenni, de nagyon félti a gyülekezetet, hiszen a marakodás lealacsonyítja a közösségüket, s ez különösen veszélyes a nem egyvallású városban.⁴⁷ További negyvenhárom helyi lakos tett hitet Poóts ártatlansága mellett, levelük végén kijelentik, hogyha a szuperintendencia az ármánykodók javára dönt, többé papot nem fizetnek.⁴⁸ Szándékuk komolyságát alátámasztandó a hívek

⁴¹ TREKL. A. XXIX. 10. 781–785.

⁴² A görög katolikus püspök székhelyén, Ungváron 1840-ben a lakosságnak a 6,5%-a, 428 fő volt református hitű, ezzel a kálvinisták felekezete csak a negyedik legnagyobb volt a városban. Deák, Ernő: *Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone. (1780–1918)*. Wien, 1989 II/2. Bd. 634–639.

⁴³ TREKL. A. XXIX. 10. 786–787.

⁴⁴ TREKL. A. XXIX. 10. 790–792.

⁴⁵ TREKL. A. XXIX. 10. 801.

⁴⁶ TREKL. A. XXIX. 10. 794.; A. XXIX. 10. 798–799.; A. XXIX. 10. 801.

⁴⁷ TREKL. A. XXIX. 10. 788–789.

⁴⁸ TREKL. A. XXIX. 10. 793.; A. XXIX. 10. 797.

új kurátort neveztek ki a békétlenkedő és igazságtalan Horváth Ferenc helyett.⁴⁹ A helyi hívek jelentékeny csoportja mellett számos más felekezeti is Poóts András támogatja: a már említett Boksay mellett Réday József római katolikus főesperes és ungvári plébános, valamint Tárkovics Gergely ungvári görög katolikus pap egyaránt kiállt a református lelkész mellett.⁵⁰ Ugyancsak kedvező nyilatkozatot tett rá nézve Rásky György, Ung vármegye hajdúja, aki kijelentette, egy Poótsnak tulajdonított teherbevitel mégsem az ő lelkén szárad, az illető nő, a hamis vádló Lakatos Erzsébet „becstelen kurva a legnagyobb hamissággal.”⁵¹

Az ungvári botrányok 1801-ben a következőképpen zárultak: Meghallgatták Poóts mindenkire vonatkozó, engesztelést kérő beszédét; az egész gyülekezet előtt felolvasták a konzisztórium békére intő felhívását. A konzisztórium kimondta: a vitatott földdarabok továbbra is a prédikátor használatában maradhatnak; a Pálóczi Horváth-pártiak is elfogadták az újonnan választott kurátort, Szabó Józsefet; de az egyházi maradt a régi, Balog András. Poótsot megintették a jegyzőkönyv-vezetés pontatlanságai miatt, és elhanyagolható nagyságú, 1 váltóforint 41 krajcárnyi összeg megfizetésére kötelezték; ugyanakkor a leváltott kurátornak, Horváth Ferencnek húszszor annyit, 18 Rf 58 xr-t kellett megfizetnie; Bosnyák Pál Poóts elleni felvetéseit pedig érdemben nem vizsgálták.⁵²

Poóts András azonban nem maradt Ungváron. A feszültségek elsimításának az is a részét képezte, hogy kilátásba helyezték, ismét máshová rendelik lelkésznek. Ez azonban az ungváriakat azért nem nyugtatta meg, mert az egyházmegyei vezetés nem intézkedett azonnal Poóts távozásáról és pótlásáról. Még 1802 közepén is arról panaszkodtak, hogy nem dőlt el, Poóts mikor és hová távozik, s így ők több mint egy éve pap nélkül vannak. Poóts szintén arról számolt be, hogy a megoldás előtti hónapok nagyon terhesen alakultak a számára, sok helyi hívő – Horváth Ferencsel az élen – azon mesterkedik, hogy őt ne ismerjék el lelkészül, s így ne fizessék ki neki az évi járandóságát.⁵³ Az újabb egyházmegyei döntés ismét biztosította a gyülekezetet, az egyház nem szól bele abba, hogy ki ismeri el papjának, s ki jár templomba. A *tractus* azt is megtiltotta, hogy a hívek egymást kényszerítsék a jelenlétre vagy a távolmaradásra.⁵⁴

A tractuális vizsgálóbizottság mindenképpen szerette volna meghallgatni Poótsot, aki azonban – orvosi tanúsítvánnyal – betegsége hivatkozva távol maradt.⁵⁵ A folyamat gyorsításában érdekelt egyháztagok azonban azt bizonygatták, hogy Poóts erőteljesen duzzadva járkel az utcákon, dolgozik a szőlőben, tehát hamis indokkal csupán az időt húzza.⁵⁶ A jelek szerint elgondolása célt ért: a településről való elrendelés ötlete után közel két évvel, 1803 tavaszán még mindig csak Poóts hivatalos fórum – ezúttal a főkonzisztórium ülés, tehát egyházkerületi testület – elé való rendeléséről döntöttek. Igaz, ezúttal előre kikötötték, semmilyen kifogást nem fogadnak el esetleges távolmaradására.⁵⁷ A határozott felhívás ellenére a szikszói gyűlésen ismét elmulasztotta a megjelenést, egyik támogatója szerint „nem kevés akadályoztatása” okán nem mozdult ki Ungvárról. A hívek ugyanis utazásának

⁴⁹ TREKL. A. XXIX. 10. 797.

⁵⁰ TREKL. A. XXIX. 10. 800–803.

⁵¹ TREKL. A. XXIX. 10. 805.

⁵² TREKL. A. XXIX. 10. 861.

⁵³ TREKL. A. XXIX. 11. 100–101.

⁵⁴ TREKL. A. XXIX. 11. 107.

⁵⁵ TREKL. A. XXIX. 11. 101–102.

⁵⁶ TREKL. A. XXIX. 11. 108.

⁵⁷ TREKL. A. XXIX. 11. 231.

idejére tervezték az új pap behívását.⁵⁸ Poóts ezúttal is kijelentette, az első idézésre egészségi okokból nem tudott megjelenni, a Szikszóra távozás pedig szerinte időben egybeesett az ungvári hívektől való búcsúval.⁵⁹

Ungvárról 1803 húsvétja előtt végül mégis eltávozott a lelkész, s új helyre, a néhány héttel azelőtt számára kirendelt, szintén Ung megyei Mokcsakerészre indult. Azonban a szikszói konzisztórium ülésén ezúttal sokkal súlyosabb szankciókkal kellett volna szembenéznie: a körülmények ismeretében végül távollétében döntöttek az egyházkerület vezetői a papi hivataltól való eltiltásáról. A döntést meghallván, a mokcsai és kerézi egyháztagok levélben folyamodtak újonnan megismert, „szeretett papjuk” megtartása érdekében.⁶⁰ Úgy tűnik, az egyház vezetői akceptálták a kérést, Poóts András ugyanis egészen saját elhatározásáig hivatalában maradhatott. Végül 1806-ban lemondott tisztségéről, s korábbi életét nem meghazudtolva áttért a római katolikus hitre. A lemondását nyugtázó tractuális gyűlésen elhangzott, hogy távozását nem személyesen intézte, ezért már az első hetekben kikerült az egyház irányítóinak látóköréből. További sorsáról csak szóbeszéd révén nyertek némi információt.⁶¹

A kalandos életű, kétszer elvált, botrányok sorát kiváltó, végül hitét is elhagyó, ugyanakkor többek szerint is tehetséges versíró, nagy tudású Poóts András további sorsa ismeretlen. Csáji Pál szerint 1812-ben halt meg Ungváron.⁶²

Tanulások és kérdőjelek

Különböző időben és helyen nyilatkozatot tevő tanúk sorának vallomásai azt erősítik, hogy Poóts András nem tartozott a makulátlan erkölcsű lelkésztorok közé. Ezek és válásai alapján nyugtalan természetű, hedonista életvitelű személyként jellemezhetjük, aki azonban egyes személyiségjegyeivel mindenhol a maga oldalára tudta állítani az emberek egy részét. Esetenként kifejezetten befolyásos személyek pártfogását is meg tudta szerezni – elegendő csak második apósára vagy az őt Bodrogkeresztúrra beajánló főgondnok lelkes támogatására gondolnunk. Poóts tisztos családi háttérrel rendelkezett, s eleinte úgy tűnt, nem hoz szegényt megbecsült, fontos egyházmegyei tisztségeket is kapó prédikátor apjára. Eminens kollégiumi teljesítménye alapján két évig taníthatott Sárospatakon, majd peregrinációban vett részt. E tényezők eddigi kutatásaink alapján arra utalnak, hogy a Tiszán inneni Egyházkerület lelkészeinek élcsoportjába tartozott. Az egyházkerület közel 164, azonos időben szolgáló lelkészének önéletrajzi nyilatkozatát elemezve arra jutottunk, hogy a peregrináció majdnem minden második ekkor szolgáló lelkésznek (44,5%-uknak) megadatott, s a kétéves külföldi tartózkodás is átlagosnak volt mondható. *Praeseként* vagy egyéb fontos diáktisztviselőként viszont csak a prédikátorok mintegy negyede (23,2%) működhetett a pataki kollégiumban. Különösen nagy kiváltságnak számított továbbá, ha valaki megengedhette a fiának, hogy a kezdetektől a pataki kollégiumban tanuljon, s így a lehető legszisztematikusabb képzésben részesüljön. Ilyen induló előnyt az 1807–1808-ban szolgálatot teljesítő lelkészeknek csak a 13,4%-a tudhatott a magáénak.⁶³

⁵⁸ TREKL. A. XXX. 11. 356.

⁵⁹ TREKL. A. XXX. 11. 364.

⁶⁰ TREKL. A. XXX. 11. 390.

⁶¹ TREKL. A. XXXII. 12. 228–229.

⁶² Csáji Pál: Az abaúj-torna-sárosi református egyházmegye eklézsiáinak névsora, 1565–1965. A Tiszán inneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Kézirattára. 4310–4311.

⁶³ Ugrai János: *Egy páratlan forrás oktatástörténeti tanulságai. Református lelkészi önéletrajzok elemzése 1807-ből.* Magyar Pedagógia, 103. évf. (2003) (103.) 211–228. A szóban forgó önéletrajzi

Természetesen külön, nehezen megválaszolható kérdés, hogy a lelkész elsőrangú iskolai előmenetele, görögstudása, versírói tevékenysége, külföldi tapasztalatainak hatása, tehát „magasabb műveltsége” milyen szerepet játszott az egyszerű hívek körében, s mindez hogyan módosította az illetőnek az egyházközségen belüli megítélését. Valószínűleg ezeket a tényezőket a gyülekezet tagjai nem értékelték megfelelően, s főként nem használták ki a mindennapok során. Ennek ellenére megítélésünk szerint a (befolyásos) hívek a lelkész előéletének ehhez hasonló pozitív elemeit mind a papválasztáskor, mind a későbbiekben a gyülekezet – tehát végső soron önmaguk – presztízsét növelő tényként mérlegelték, s esetleg más gyülekezetekkel szembeni rejtett versengésükkor, közösségi identitásuk erősítésénél alkalmazták. Kissé leegyszerűsítve a problémát: egyszerre csodálhatták őszintén a világlátott lelkipásztor prédikációit, illetve dicsérhették büszkén saját papjukat a szomszéd községben. Így könnyen előfordulhatott, hogy egy-egy, a lelkész alkalmasságát megkérdőjelező szituáció esetén az adott gyülekezet bizonyos csoportja nagyobb súlyt helyezett ezekre az adott kérdésben másodlagos fontosságú jegyekre, s elnézőbb volt hibázó lelkészével szemben, mint a hívek másik, a konkrét konfliktus rendezésében valamiért jobban érdekelt csoportja. Ráadásul arról sem feledkezhetünk meg, hogy minderre maga a lelkész is rájátszhatott: az átlagnál összetettebb, értékesebb műveltségének elemeit (ékeszszólás, vitakészség, irodalmi vagy külföldi példákra hivatkozás stb.) felhasználva biztosíthatta a maga számára az erre fogékonyak hosszú távú támogatását. Ennél is bonyolultabb módon erősítette egy-egy lelkész pozícióját, ha a családjában, felmenői között volt kiváló prédikátor. Ugyanis egyrészt erre is lehetett hivatkozni, másrészt pedig közvetlen, személyes kapcsolati tőkét lehetett kovácsolni ebből a szerencsés körülményből.⁶⁴

Azonban a kiemelkedő háttér és a minden igényt kielégítő tanulmányi előmenetel ellenére újra és újra súlyos botrányok támadtak Poóts körül. Ezek még a Mitrovics által hangsúlyozott szerencsétlen körülmények elfogadása esetén is súlyos jellemhibákat bizonyítanak. Parázna kalandjai, erőszakos fellépései, pénzügyi visszaélései és második feleségét sértő durva, írásban is vállalt megnyilvánulásai mellett személyisége a kétségtelenül megnyerő jellemvonások folytán szinte minden helyszínen szélsőségesen megosztotta a gyülekezetet, s tevékenysége akár felekezeteken kívüliek sorozatos beavatkozását is gerjesztette. Poóts vétkei és bűnei nem egyedülállóak a korszakban, tetteihez hasonló esetekre számtalan példát lehet idézni minden társadalmi rétegből és minden földrajzi egységből, bár templomi vagy temetőbeli vehemens támadásai a kortársakat is meglepték.⁶⁵ Mivel azonban lelkészről van szó, az esetek súlyossága és folyamatossága mindenképpen kirívó, s talán megkockáztathatjuk: kivételes.

---

nyilatkozatok – az abaúji lelkészek biográfiájával kiegészítve – olvashatók önálló forráskiadványban: Ugrai János (szerk.): *„Kis világnak világos kis tüköre.”* Debrecen, 2004. (Sajnos a lelkészi pályáról éppen 1807 előtt távozó Poóts András életének állomásait ebből az összeírásból nem tudjuk rekonstruálni.)

⁶⁴ E problémák fontosságára Vári András hívta fel a figyelmemet. Ezt és a tanulmány többi részéhez fűzött javaslatait is hálásan köszönöm neki.

⁶⁵ Ezt illusztrálандó néhány munka: Hajdú Lajos: *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában.* Budapest, 1985. 23–32.; Kósa László: *Hétszilvafás nemesek a protestáns egyházakban.* Confessio, 15. évf. (1991) 4. sz. 30–39.; Kósa László: *„Hét szilvafa árnyékában”.* Budapest, 2001. 196–215.; Zsupos Zoltán: *Szitok, átok, káromkodás Rimaszombatban a XVIII. században.* In: Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXX–XXXI. 1991–1992. Miskolc, 1993. 457–483.; Ugrai János: *Fegyelmi vétségek Sárospatakon, a felvilágosodás korában.* Magyar Pedagógia, 101. évf. (2001) 3. sz. 285–300.

Ugyanakkor bizonyos jelek alapos mérlegelése megkívánja, hogy ne zárjuk ki teljesen annak a lehetőségét, hogy Poóts néhány tettét vagy jellemhibáját esetleg tendenciózusan felnagyították az ellenérdekelt felek. Mindenképpen elgondolkodtató, hogy az első nagy botrány, a lelkész tiszánai heveskedése időben egybeesett a nagy tekintélyű lelkészcsaládból származó feleség félrelépésével. Az első kihallgatás-sorozat, amelyet, emlékezhetünk, egészen furcsán rekesztettek be a küldöttek, néhány fiatal nő és néhány férfi gyökerelesen ellentétes vallomásával, és Poóts felmentésével zárult. Kimondatlanul is a hűtlen asszony pártján álló „vádolóknak” nevezte az egyházmegyei *deputatio* a panaszosokat. Amikor a szuperintendens közbelépett (a következő év elején), akkor a férj, a feleség és a szerető közötti konfliktus már eszkalálódott. Hiszen a Poótsot versekben mocskoló csábító nyilván nemcsak költői tehetségét kívánta ország-világ előtt megmutatni, hanem már a kiadás előtt is úton-útfélen hirdette műveinek lényegét, a tiszánai pap paráznságát. Nem véletlenül hivatkozhattak már a Poóts-ellenesek arra, hogy országszerte rossz a gyülekezet híre erkölcsstelen papjuk miatt. Nyilván a válni készülő asszony érdekeit is szolgálta, hogy szeretője csúfságokat terjesztett férjéről, vagy hogy – részben bizonyosan általa felkért – tanúk vallottak Poóts ellen. Egy ilyesfajta, inkább Mitrovics verzióját erősítő szereposztásban Poóts valóban húzhatta a rövidebbet. S ez elvezethetett odáig, hogy részben az ellene hangolt gyülekezet nyomására, részben az elszenvedett igazságtalanságokkal szembeni védekezés során válhatott a külső, pártatlan szemlélő számára is pártoskodóvá vagy elzárni való hőzöngővé. Ezt erősítheti az a fölöttébb furcsa tény is, hogy a neki tulajdonított, szintén egészen durva bodrogkeresztúri vétségekre csak utólag, néhány évvel az elköltözése után derült fény.

A náni per koncepciózusságával egyébként elvileg magyarázható lenne Poóts későbbi teljes rehabilitációja. Ha első szolgálati helyén valóban önhibáján kívül csaptak össze a feje fölött a hullámok, akkor megérdemelhette a megbocsátást s a magas rangú zemléni pártfogók támogatását. (Bár a tények lehető legjobb indulatú értékelésekor is túlzásnak tűnik a támogatók lelkesedése, például az ismert kálvária után Poóts erkölcsi példamutatásának ajánlása a kollégiumi tanulók épülésére.) Ám ez a lehetőség egy újabb ellentmondást tartalmaz: ha Poóts nem kis részben a befolyásos, az érdekeit vele szemben is hatékonyan érvényesítő Miskolci Bodnár-család ármánykodásának köszönhette meghurcoltatását, akkor hogyan kerülhetett aztán éppen abba az egyházmegyébe, ahol olyan stabil pozíciókkal rendelkező első feleségének familiája?

Mindenesetre vitán felüli, hogy Poóts András lényegében minden szolgálati helyén megosztotta a gyülekezetet, s többnyire aktív közbelépésig fajuló (letartóztatás, ládakulcs elzárása, állandó vádaskodások) konfliktusok támadtak körülötte. Még a vele történt események kifejezetten jóindulatú interpretálásából sem hiányoznak olyan meghökkentő fordulatok, mint a két válás, titkos szerelem, szintén titkos katolizálási kérelem, majd valóban végrehajtott katolizálás vagy egészen döbbenetes hangvételű, mocskoló levél írása.

Poóts András lelképásztori szolgálatának alapos megvizsgálása azonban az egyház és a szűkebb környezet szempontjából is tanulságos. A sokszori súlyos botlás sem bizonyult ugyanis elegendőnek arra, hogy a lelkésztől az egyházkerület megváljon. Igaz, egy alsóbb szintű egyházigazgatási egység, a borsodi egyházmegye hozott ilyen határozatot. A szuperintendencia a botránnyok közel két évtizedes sorozata után elhatározta ugyan a kizárást, de a lelkész az időhúzás taktikájával és az új egyházközség híveinek megnyerésével sikeresen meggyőzte feletteseit alkalmazásának engedélyezéséről. Minden botrány ellenére végül saját elhatározásából távozatott posztjáról. A legkeményebb szolgálati büntetés elmaradása ellenére Poótsot többször is igyekeztek fegyelmezni: nyilvánvalóan viselkedése okozta,

hogy pályája során három *tractus*ban is dolgozott.⁶⁶ Az áthelyezések azonban alaposan megkéstek. Bodrogkeresztúrból is évekkel a ládakupcs elzárása után került máshova, és Ungváron is igen sokáig húzódtott az ügye.

A bodrogkeresztúri gyülekezetbe kerülés pusztá ténye és körülményei (a főgondnok ajánlása és új apósának személye) egyaránt azt sejtetik, hogy az egyházmegyék, illetve az egyházközségek között sem működött jól és gyorsan a kommunikáció. A fogadónylatkozatban szó sem esik a börtönviselt Poóts tiszánai ügyeiről. Ez jelentheti azt, hogy maguk az ajánlók sem voltak tisztában támogatottjuk szeplős múltjával. Sokkal valószínűbb azonban, hogy ők ugyan tudtak a Poóts körüli botrányokról, de megtehették, hogy erről – valamilyen emberbaráti vagy személyes okból – nem számoltak be a zempléni híveknek. Mindkét eshetőség az egyházon belüli információáramlás elégtelenségére utal.

Egyébként könnyen lehet, hogy az egyházkerület felsőbb vezetésének hezitálása, körülményes eljárása s végső soron egészen következtlen problémamegoldása nem a Poóts Andrásnak járó kitüntetett figyelemmel magyarázható. Minderre ugyanis más példát is találhatunk ezekből az évtizedekből. A Poóts-hoz hasonlóan külföldöt járt, tudós tiszteletesként becsült, egy helyen a doktor előnévvel is illetett Göde István például peregrinációjából hazatérve kétszeres adósságba verte magát. Előbb egy magyarországi református prédikátorhoz férjhez ment holland asszonynak küldött testvéri segítséget, 10 holland arany forintot nem adott át, majd pedig a pozsonyi harmincadvámom feltartóztatott könyves ládáját nem váltotta ki. A szuperintendens előbb a könyveket váltotta ki 42–44 Rft-ot áldozva e célra az egyházkerületi pénztárból, majd úgy döntött, hogy adósságai rendezéséig nem adja oda Gödének a könyveket. Ennek ellenére a fiatal lelkipásztor szép szavakkal, üresnek bizonyuló ígéretekkel elintézte felettesénél, hogy visszakapja „tulajdonát”. Szalay Sámuel, az egyházkerület vezetője tehát ekkor is nehezen magyarázható jóindulattal viseltetett a más tulajdonát jogtalanul bitorló, saját holmijával pedig kevéssé törődő fiatal lelkészével, s bizalmával Göde István is könnyedén visszaélt. Az egyházkerületi irányítás nehézkességét jellemzi, hogy Göde 1784-ben elkövetett vétségét még öt év múlva sem rendezték megnyugtatóan. Sőt az eljárást – Poóts ügyéhez hasonlóan – ezúttal is súlyosbította az információhiány: külföldről hazatérve a pályakezdő lelkész – a püspökkel szembeni adósságokat maga mögött hagyva – közel másfél évre eltűnt felettesei szeme elől. Szalayék csak annyit tudtak róla, hogy valahol Szatmárban vagy Ugocsában él, s csak akkor jelentkezett, amikor az egyik gyülekezet meghívta őt papjának.⁶⁷

Az egyházi ítélkezés lassúsága, következtelensége és esetenként indokolatlan engedékenység mellett igen feltűnő az egyházközségek megosztottsága, vizsálykodásra való hajlama, amit elsősorban a prédikátor ungvári éveiben tapasztalhattunk. Ezt akár szokványosnak is nevezhetjük, sűrűn előfordult ugyanis máshol is hasonló belviszály. Szintén Ungváron volt a leghangsúlyosabb a lelkész és a gyülekezet világi vezetői közötti érdekülönbség és -konfliktus – ez is inkább tipikus problémának tekinthető, semmint kivételesnek.⁶⁸ Külön hangsúlyozzuk a Poóts-csal és az ügyét vonakodva rendező egyházi vezetéssel egyformán elégedetlen hívek elkeseredéssel vegyes fenyegetését, miszerint ha nem intézkednek gyorsan és hatékonyan, akkor többet nem kérnek maguknak lelkészt. A tiszánaiak ilyen jellegű sorai azért tűnhettek az egyházkerületben veszélyesnek, mert az

⁶⁶ Ritkán fordult elő, hogy egy-egy lelkész akár egyszer is egyházmegyét váltott volna pályafutása során. A Poóts által „bejárt”, földrajzi értelemben vett terület nagysága (Dél-Borsodtól Ung vármegyéig) pedig – jelenlegi ismereteink szerint – egészen kivételes.

⁶⁷ TREKL. A. XXIII. 8681.

⁶⁸ Barcsa János: *A tiszántúli református egyházkerület történelme*. 1908. II. kötet. 112–143.

alföldi református gyülekezetek döntő többsége a szomszédos Tiszántúli Egyházkerülethez tartozott, Nánával tehát egy „végvárat” tékozlak volna el. Az ungváriak hasonló panasa – fenyegetése pedig egy felekezeti heterogén s elsősorban nem kálvinista vidék fontos központjának elvesztését vetítette előre.

Ritka volt azonban, hogy az egyház, amennyiben a különböző problémákat nem tudta elintézni saját hatáskörén belül, kívülállók segítségére vagy véleményére támaszkodott.⁶⁹ Poóts András ügyében viszont Tiszanánán és Ungváron egyaránt előfordult ilyen. A nánai külső beavatkozók egy részének (földesúr, tisztartó) aktivitása könnyen magyarázható a gyülekezet kiszolgáltatott helyzetével, azonban az ispán bekapcsolódása és a lelkész világi börtönbe vetése mindenképpen feltűnő, és megfelelően illusztrálja a prédikátor körüli botrányok súlyosságát. Az ungvári eseményekbe beavatkozó különböző felekezeti lelkészek fellépése részben ugyancsak a település felekezeti heterogenitására és más felekezetek tekintélyére vezethető vissza, részben viszont az egyházi rendűek felekezeti határokon túli összetartására is adalékot szolgáltat.

Mindezek alapján kijelenthetjük, Poóts András lelkési pályájának viszonylagos hosszúsága, az egyház vezetői, befolyásos pártfogói részéről feléje irányuló bizalom többszöri megújulása, valamint a botrányainak kivizsgálását állandóan jellemző vonatottság egyértelműen túlmutat a szerencsétlen vagy másokat szerencsétlenné tevő, talajt vesztett prédikátor személyén. E körülmények a gyülekezeti, egyházmegyei és egyházkerületi szinteken szerveződő s e szintek mindegyikén a híveknek (illetve a hívek bizonyos csoportjainak) nagy autonómiát biztosító református egyház mint intézmény működési zavarára utalnak.⁷⁰ Az egyházszerkezet működését alapvetően meghatározó tényezők (a gyülekezetek papmarasztási jogával, az egyházmegyéek hatáskörének növekedésével, az egyházmegyei és egyházkerületi igazgatási apparátus népesebbé és szakszerűbbé válásával kapcsolatos változások, illetve az egyház papi és világi erői közötti, továbbá a különböző felekezetek egymáshoz való viszonya) jelentőségére hívja fel a figyelmünket az, hogy milyen könnyen tudta akár egyetlen lelkész is semlegesíteni az egyház legegységesebb önvédelmi mechanizmusát.

*

Összességében megállapítható, hogy Csenkeszfai Poóts András lelkési pályája során sűrűn próbára tette hívei és felettesei türelmét. Úgy tűnik, kétségtelenül súlyos vétkei ellenére az egyház vezetői kifejezetten elnézőek voltak vele szemben, büntetésként csak a viszonylag gyakori áthelyezések és az új helyszínek közötti, a korszakban általánosnak nem mondhatóan nagy távolság említhető. Mindenhol, ahol megfordult, kivívta a hívek egy jelentékeny részének támogatott, aktív cselekvésre ösztönző felháborodását. De az is igaz, hogy a lelkész – nyilvánvaló képességeinek köszönhetően – szinte mindenütt képes volt a gyülekezet egy adott esetben népes csoportját maga mellé állítani, s ezzel békétlenséget szítani a településen. Poóts viselkedése több alkalommal is személyén és aktuális gyülekezetének határain túl terjedő problémát jelentett az egyházkerület vezetésének, s világi hatóságok, illetve más

⁶⁹ A sárospataki kollégiumban például határozottan törekedtek egy-egy nagyobb botrány „falakon belüli” elintézésére és a külvilág, a támogatói kör minél szélesebb informálására. Ugrai: *Fejelmű vétségek Sárospatakon*, 285–300. Igaz, ez a fajta befelé fordulás egy zárt intézménynél lényegesen jobban kivitelezhető és jobban is indokolható, mint egy egyházközösség – az adott település életét átszövő – napi ügyeinek az esetében.

⁷⁰ Az egyház felépítésére vonatkozóan: Barcsa: *A tiszántúli református egyházkerület történelme*, II. kötet, 42–143.; Rác István: *Protestáns patronátus*. Debrecen, 1997. A működési zavarra vonatkozóan egy korábbi esettanulmányunk: Ugrai János: *Egy XVIII. század végi deákzenidülés nyomában*. Aetas, 18. évf. (2003) 2. sz. 30–43.

felekezetűek beavatkozását eredményezte, továbbá kétszer is az egyházkerület fennhatósági területének csökkenésével fenyegetett. Poóts András működésének aprólékos tanulmányozásával ráadásul olyan további kutatásokat igénylő motívumoknak a nyomaira is bukkanhattunk, amelyek a kétszáz évvel ezelőtti hazai társadalom egyik fontos intézményének, a református egyháznak a változását és működési zavarait tükrözik.

JÁNOS UGRAI

Skirts, Poems, Conflicts: The Double Demotion of a Reformed Minister

In our paper we follow the career of a Reformed minister who seriously contravened regulations and norms many times. The career of András Poóts – who was imprisoned by the secular authorities, suspended more than once and expelled from his parish just to find trust at another – is an excellent representation of the rural conditions in late 18th- and early 19th-century Hungary. The infamous minister was successful in taking advantage of the divisions inside his congregations, the malfunctions of the church organization, the opportunities stemming from the marginal role of the Reformed church in certain areas, and last but not least the moral standards of the society. The case study contributes to our knowledge of these general phenomena.